

הרב דוד אייגנר

על הספר 'הצומח והחי' במשנת הרמב"ם

הספר 'הצומח והחי במשנת הרמב"ם' - לקסיקון לזיהוי הצמחים ובעלי החיים שבפירוש המשנה לרמב"ם יצא לאחורונה על ידי פרופ' זהר עמר, בהוצאת מכון 'התורה והארץ', ובו 260 עמודים. הספר כולל תרשימים לרוב הצמחים ובעלי החיים המוזכרים ברמב"ם, טבלה עם שמות הצמחים ובעלי החיים בפירוש המשנה, בערבית, בעברית מודרנית, ובשם המדעי (הלטיני). כמו כן יש בספר ביבליוגרפיה של ספרות מחקר נבחרת, ומפתחות.

ספרות ההלכה עוסקת בכל תחומי החיים, ובתוך כך גם בעולם הצומח. מאות רבות של צמחים ובעלי חיים נזכרים בהלכה, בהקשריהם ההלכתיים השונים, כגון: זמני הפרשת תרומות ומעשרות מהם, זריעתם במקומות מסוימים ועוד. הרמב"ם בביאורו למשנה ובחיבורו המקיף לכל חלקי התורה, רצה לבאר ולפסוק לאנשי דורו. על כן עסק רבות גם בהבנת המציאות שבה עסקו חז"ל, ובתוך כך גם בזיהוי הצמחים ובעלי החיים השונים המוזכרים בדבריהם. ברבות השנים נשתכחו ונשתבשו שמות רבים של צמחים ובעלי חיים. מטבע הדברים, מבחינה הלכתית יש משמעות לזיהוי נכון של אלו.¹ בשל כך חוקרים רבים בדורות האחרונים עסקו בשאלות זיהוי בעלי החיים והצמחים המופיעים במשנה ובספרי ההלכה, ביניהם פרופ' עמנואל לעף, פרופ' ישראל אהרוני, פרופ' יהודה פליקס, ועוד. אך חיבוריהם עוסקים בכלל ספרות חז"ל, ולא התמקדו בהכרח במשנת הרמב"ם. בשל מרכזיותו של הרמב"ם בתור פוסק הלכה והיותו אבן יסוד בפסיקה, בייחוד בהלכות זרעים, יש צורך לזהות ולהבין למה התכוון הרמב"ם בכל אחד מזיהויו. הרב קאפח, שתרגם את דברי הרמב"ם מערבית לעברית, עסק גם כן בזיהויו של הרמב"ם, וריכז אותם לחיבור קצר: 'מחברת צמחי המשנה', בעריכתו ובהגהתו של פרופ' עמר. אך למחברת זו ישנם כמה חסרונות: הרב קאפח לא הספיק לערוך אותה סופית והיא הוגדרה טיטה בלבד; מחברת זו אינה עוסקת כלל בזיהוי בעלי החיים; רשימת

1. גם בזמננו ישנם שיבושים שונים שיש להם משמעות הלכתית, כגון ההבדלה שבין צמח הכוסמין לכוסמת, כפי שמקובל לקרוא להם היום, בעוד שבדברי חז"ל כוסמת וכוסמין הם מין אחד לכל דבר; ראה משנה מסכת שבועות פרק ה משנה ג. בזמננו מדובר בשני מינים נפרדים, האחד (הכוסמין) הוא מין מחמשת מיני דגן, האחר (הכוסמת) הוא מין ממשפחת הארכובתיים, וכמובן שמין זה אינו ממיני הדגן, ואי אפשר לצאת בו ידי חובה בפסח.



הצמחים חסרה; ערכים רבים מובאים בקצרה ועוד.² נוצר אפוא הצורך בחיבור שיעסוק בשיטתיות בכל מיני הצמחים שהוזכרו ברמב"ם.

שיטות העבודה של המחבר

קיימת גישה שיש 'ללמוד את הרמב"ם מתוך הרמב"ם', דהיינו לבאר את דבריו על פי דבריו במקום אחר, ולא לפרש את דבריו לפי פרשנים אחרים. בגישה זו נקט ר' יוחאי מקבילי בביאור הרמב"ם שהוציא 'מפעל משנה תורה', שמכון 'התורה והארץ' ופרופ' זהר עמר היו שותפים בכתיבתו - המכון - בביאור ספר זרעים, ופרופ' עמר - בזיהוי הצמחים. הן הביאור והן זיהוי הצמחים נעשו גם מתוך הכרת המרחב המדעי והתרבותי של הרמב"ם, ואך טבעי הוא להמשיך ולהוציא ספר שירכז את כל הזיהויים במקום אחד. הוצאת ספר חשוב זה, 'הצומח והחי במשנת הרמב"ם' על ידי מכון 'התורה והארץ', היא אך טבעית, שכן המכון חרט על דגלו את הקשר שבין ההלכה והמדע. עם זאת עדיין יש צורך בכתיבת חיבור מקיף על כל הצמחים המופיעים במשנה ובהלכה, ובריכוז כל המידע הקיים והשוואתו. ואולי יש צורך אף בתרגום לעברית של ספרים וחיבורים שונים העוסקים בזיהוי הצמחים, כגון חיבורו של עמנואל לעף, שעם כל חשיבותו עדיין לא תורגם מגרמנית לעברית, וספריו של פיליניוס,³ 'אנציקלופדיה לתולדות הטבע', שנחשבים אבן יסוד למדע הבוטניקה, ומתוך כך נצרכים מאוד להבנת המציאות שבה חז"ל עסקו.

חיבור זה מצטרף לחיבוריו הקודמים של המחבר, העוסקים גם כן בזיהויים שונים כגון זיהוי חמשת מיני דגן, הארגמן, מסורת העוף ועוד רבים.



2. ראה הערותיו של הרב ד"ר דרור פיקסלר 'צמחי המשנה של הרמב"ם', ותגובתו של פרופ' עמר, בתוך 'מסורה ליוסף' חלק ה עמ' 279-303.
3. חי לפני כ- 2000 שנה, בתקופה המקבילה לכתיבת המשנה.